

CSALÁD A KÖZPOLITIKÁBAN – A PATRIARCHÁLIS ESZMERENDSZER A KÖZNYELVBEN

RIGÓ BALÁZS

Az MTA-ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH) blogja

A SZERZŐ:

DR. RIGÓ BALÁZS

EGYETEMI ADJUNKTUS

ELTE ÁJK RÓMAI JOGI ÉS

ÖSSZEHASONLÍTÓ JOGTÖRTÉNETI

TANSZÉK

RIGO.BALAZS@AJK.ELTE.HU

2022. augusztus 29.

A görög *patriarkhész* szóból származó latin *patriarcha* főnév szó szerint ősatyát, kiváltképpen pedig Ádámot jelenti. Az e szóból illetve fogalomból kiinduló, és ezért patriarchálisnak nevezett államelméletek a család analógiáját vetítik a társadalomban megvalósuló, másféle hierarchikus berendezkedések leírására és értelmezésére. Az alábbiakban annak rövid ismertetése után, szemléltettképp a mai napig fennálló szókészletéből szemezgetünk, bizonyítva, hogy a patriarchális államelmélet jóval mélyrehatóbb, mint a Stuartok hatalmának teoretikus legitimálása.

A szakirodalomban a patriarchális államelmélet kialakítását nagyrészt Sir Robert Filmer *Patriarcha* című művé-

hez szokták kötni.¹ Megjegyzendő, hogy a Filmer művében szereplő fő tétel, miszerint az uralkodó mintegy családfői minőségében uralkodik a társadalom mint nagy család fölött, már Platón *Az államférfi* című művében is megjelenik, ám Platón az uralkodó személyiségéhez és tevékenységéhez hasonló foglalkozások közül a pástort tartja a leginkább uralkodóhoz hasonlóknak, jóllehet az atyát is számba veszi.²

Az atyai hatalom természetes, mivel az ember teremtése óta fennáll. Az embert és a természetet Isten teremtette, így Ádám volt az első és egyetlen családfő, aki teremtésétől kezdve, elsőségénél fogva abszolút atyai hatalommal rendelkezett, és akinek hatalmában a többi leszármazó családfő osztozott. A család Filmernél azonos a politikai közösséggel, ebből fakadóan az atyai hatalom azonos a politikai hatalommal. Ezzel Ádám nemcsak családfő, ősanya, patriarcha, hanem az első uralkodó, monarcha is, akitől az uralkodók származtat(hat)ják hatalmukat. Ahogy az apának engedelmességre kell, úgy kell az alattvalóknak is engedelmességre lenniük uruk, királyuk, azaz atyjuk iránt.

Ezzel Filmernél a politikai, uralkodói hatalom a kezdetektől fogva természetes és abszolút. Mivel a monarcha hatalma Ádámon keresztül Isten akaratának megnyilvánulása, e hatalom teljes mértékben legitim, s az iránta tanúsított feltétlen engedelmesség erkölcsi parancsként Isten iránti engedelmesség is. Ezért tér vissza unos-untalan,

és nyer kiemelt szerepet a „tisztelet atyádat” isteni parancs Filmer elméletében. A patriarchával szembeni ellenállás tehát magával Istennel való szembeszegülés, így az ellenállás és az engedetlenség bűn, az engedelmesség és hűség pedig erkölcsi kötelesség az atyai uralkodó felé. Ezt az engedelmisséget Filmer szintén az uralkodói és atyai szféra összeolvasztásával vezeti le. A szülő iránti engedelmisség Filmer értelmezésében a természeti törvény közvetlen eredménye, míg az uralkodó iránti engedelmisség, csak emberi törvény, előírás. Így a természeti törvény elsőbbsége értelmében, amelyet Filmer is határozottan vallott, csak ő mást tekintett annak, mint a természetjogon álló teoretikusok, az atyák iránti engedelmisség elsődlegességéhez nem férhet kétség. Az engedelmisség céljától vezéreltetve van jelentősége a két személyiség, azaz az atyai és az uralkodói összecsúsztatásának Filmer nézeteiben, jóllehet ő a kettő között csak mennyiségi különbséget észlel.

Filmernél is létezik azonban korlátja az uralkodók hatalmának. Ezek a bodini szuverenitás-elmélet alapján a természeti törvények és a majd Hobbes-nál megjelenő védelmi kötelezettség. Ez a védelem az apák családjuk iránti természetes védelméből következik, hiszen az uralkodónak is természetes így atyai kötelezettsége megvédeni alattvalói életét, javait, szabadságát.

Az alábbiakban, mint ígértük, ízelítőt nyújtunk azokból a kifejezésekből, amelyek a hatalmat, a családfőt vagy a

kettő összekapcsolása révén a hatalom családfői mivoltan keresztül történő gyakorlását fejezik ki, még akkor is, ha ez a családfői, atyai állapot csak látszólagos. Ennek fő okát abban láthatjuk, hogy a család a társadalom időben, térben és fontosság szempontjából is a legelső, legfontosabb alap-egysége, így szókinccse hamar kialakult, amit az alig utána létrejövő hatalmi berendezkedés vett kölcsön. Itt jegyezzük meg, hogy ahol emberek, család tehát kisebb-nagyobb közösségek megtalálhatók, ott hatalmi viszonyokra is lelhetünk. A hatalom tehát szinte egyidős a családdal. Ez az oka annak, hogy a hatalmi viszonyokra alkalmazhatóak a családot leíró kifejezések, és fordítva, hiszen a családot is átszövik a hatalmi viszonyok. Ennek a kölcsönhatásnak a során jöttek létre máig fennmaradt nyelvi megfelelőik.

Ha területi-politikai oldalról közelítünk, akkor az intézményszemléletű háztartás vagy állam szavak helyett beszélhetünk otthonról, hazáról, honról vagy országról. Mikro szinten a haza megyék, de otthon vagyok, csak a cselekvés/létezés irányát tekintve mutatnak eltérő használatot, de ha a haza szót már tágabb egységre értjük, akkor a haza az a hely, ahol otthon vagyok mondat egészen új értelmet nyer. Természetesen, az otthon vagyok nem egyezik meg a házas vagyokkal, még akkor sem, ha haza megyék. Makro szinten és történelmi példákat hozva, Árpád a honfoglalónk, Szent István az államalapítónk, IV. Béla pedig a honalapító királyunk.

Alanyi oldalról megközelítve, a főhatalomnál, illetve az államférfinél, vagy a kora újkort idéző nagyasszonynál³ alacsonyabb szintet nézve, ha hazafiak vagyunk, akkor országunk büszkeséggel tölt el minket, míg a házvezető, házmeszter egészen más hatalmi konstrukciót takar. Az állampolgárságot régen a honossági törvény szabályozta, ahol az azzal nem rendelkezőket honatalannak hívtuk. A családfő, kormányfő, államfő, törzs, testület és egyéb testrészekre utaló kifejezések a korporációs államelmélet továbbélését mutatják, és jellegükből adódóan az alanyi oldal részvételét erősítik a nyelvben. Szintén az alanyi oldalt erősítik azok a kifejezések, amelyek az emberek kapcsolódását fejezik ki, és nyernek jogi-politikai tartalmat. Gondoljunk például a társaság, társasági jog, jogcsalád, társadalom, köztársaság, testvériség szavakra. Az állambácsi azonban közel sem az a kedves kifejezés, amit a szóalak elsőre mutat.

A jog és a politika szintjén azonban a területi és az alanyi oldal összekapcsolása újabb érdekes kifejezésekhez vezet minket. Jóllehet Hungaria latin alakja nőnemű és Magyarország is anyaország, a néptől eredő hatalmat már a honatyák gyakorolják az országházban. Talán nem meglepő a férfi-nő párhuzam, ha meggondoljuk, hogy a házaságban is a nő és a fér(j)fi közösen, fele-fele arányban – igaz feleségként csak a nő – alkot egy családot, háztartást. Az országházban azonban államháztartást fogadnak el, míg a rendet a házszabály tartja fenn, ugyanakkor egy

családnál otthon ritkán van házirend, annál inkább egy iskolában.

Az angol nyelvben az országra mint arra a területre, ahol az emberek élnek, több kifejezést találunk, a haza, az anyaország, az apaország (*homeland, motherland, fatherland*) mind bevett szóalakok. Az angolok az angol nyelv rugalmasságával jelentéstartalomtól függően használják a szavakat, a *motherland* a termékenységre, míg a *fatherland* inkább az erőre utal. Jóllehet az angol Parlament a parlamentum beszél, megvitat alakból származik, a Parlament már házakra oszlik, a Lordok és a Közrendűek házára (*House of Lords and Commons*). Míg Nagy-Britanniában a Parlamentet a parlament tagjai (*Members of Parliament*) alkotják, a városi képviselőket az angolok már városatyáknak (*city father*) nevezik.

Köztudott, hogy az angol-szász kultúrában az Amerikai Egyesült Államok megalakulásakor, a függetlenségi háború és az azt követő alkotmányozás jelentős résztvevőit, az alapító atyákat (*founding fathers*) a mai napig félistenként magasztalják. Az USA-ban a szuverén nép képviselői vagy a képviselők, a Képviselők házában (*House of Representatives*), vagy a szenátorok a Szenátusban, akik bár etimológiailag öregek (*seniores*), de azért nem atyák. Magát az amerikaiakat Sam nagybácsi (*Uncle Sam*) jelképezi, ugyanakkor az USA-ból, közelebbről a metodista egyházból származik az apák napja, amelyet a legtöbb országban június harmadik vasár-

napján tartanak meg. Az após, anyós, sógor, sógornő angol nyelvű változata (*father/mother/brother/sister in law*) arra utal, hogy ők is a nagycsalád részei, de csak jogilag és társadalmilag, biológiailag azonban nem. A példákat végtelenségig citálhatnánk, de talán ennyi is bizonyítja a család fogalmának mai napig tartozó politikai beágyazottságát.

Hivatkozások:

- 1 FILMER, Sir Robert: Patriarcha and other writings. (Szerk. Sommerville, Johann P.) Cambridge, CUP, 1991. pp. 1-68.
- 2 PLATÓN: Politikosz [Az államférfi (ford. Horváth J.) Budapest, Atlantisz, 2007.].
- 3 TAKÁTS Sándor: Régi magyar nagyasszonyok. Budapest, Szépirodalmi, 1982.

Képek elérhetősége:

1. oldal: Robert Filmer arcképe. https://en.wikipedia.org/wiki/Robert_Filmer (2022. 08. 11.)